

МАКЕДОНСКИОТ ВОЈНИК И ПЕТОКРАКАТА 1941-1992

Роберт Мишевски

Новинар и фалерист
<https://orcid.org/0000-0002-8440-7259>

УДК 355.11:003.62(497.7)“1941/1992“
Рецензирана статија

АПСТРАКТ

Петокраката ѕвезда во црвена боја, како антифашистички симбол опстојува на капата на македонскиот војник од почетокот на Втората светска војна па сè до крајот на 1992 година. Де факто, Армијата на Република Македонија беше последната воена сила во Европа, којашто гордо ја носеше како свој знак за припадност во турбулентниот период на стекнувањето независност, и месеците потоа. Големата шареноликост и типска разновидност и бројчаност (над стотина варијации по периоди, рангови и производители), во овој текст се систематизирани, датирани и идентифицирани претставени со димензии и маса.

Даден е фототабеларен преглед на петокраките во периоди од 1951 до 1992 година за офицерски, подофицерски и војнички капа и шапка, како и преклопување на воените со безбедносните кокарди и за современите копии.

Клучни зборови: Македонски партизани, црвена петокрака ѕвезда, партизанска кокарда.

MACEDONIAN SOLDIER AND THE RED FIVE- POINTED STAR 1941-1992

Robert Mitevski

Jurnalist and Phalerist
<https://orcid.org/0000-0002-8440-7259>

UDC 355.11:003.62(497.7)“1941/1992“
Peer-reviewed article

ABSTRACT:

The five-pointed star in red as an anti-fascist symbol persisted on the hat of the Macedonian soldier from the beginning of the Second World War until the end of 1992. De facto, the Army of the Republic of Macedonia was the last military force in Europe that proudly carried it as a sign of affiliation in the turbulent period of gaining independence and the months that followed. The great diversity in type and number (over a hundred variations

by periods, ranks, and manufacturers) in this text are systematized, dated, and identified represented by dimensions and weight.

A photo-tabular overview of the five-pointed star in the periods from 1951 to 1992 is given of Officers, non-commissioned officers and soldiers for hats and visor hats, as well as overlapping military with security cords and modern copies.

Keywords: Macedonian partisans, Red five-pointed star, partisan cockade

Црвената петокрака ѕвезда како антифашистички симбол опстојува на капата на македонскиот војник од почетокот на Втората светска војна сè до ноември 1992 година. Де факто, Армијата на Република Македонија беше последната воена сила во Европа што гордо ја носеше како свој знак за припадност во турбулентниот период на стекнувањето независност и месеците потоа. Македонскиот војник носи ѕвезда петокрака, најнапред како припадник на Народноослободителната војска и партизанските одреди на Македонија/ Југославија (НОВ и ПОМ/ ПОЈ, 1941 – 1944 година), Југословенската армија (ЈА, 1945 – 1951 година), Југословенската народна армија (ЈНА, 1951 – 1991 година), Територијалната одбрана (ТО) и Армијата на Република Македонија (АРМ, 1992).

Во овој текст ќе бидат претставени црвените петокраки ѕвезди како кокарди (стручен назив за воена ознака за припадност, што се носи на капа, иако на нашите простори терминот погрешно се врзува со воениот амблем на Кралството Југославија). Ќе биде даден краток осврт на почетоките на носењето на кокардата на антифашистичките борци во Македонија, како дел од Југославија. Тој период е надалеку истражуван и публикуван од многу автори, но за другите делови на Југославија (Бабац 2014; Bogdanović 2018; Švajncer 2012), и нема потреба за дополнително повторување. За македонските партизани и воени единици има сосема малку истражувања на оваа тема, иако таа е директно врзана со историјата на ДФ/НР/СР/Р Македонија. Даден е и табеларен преглед на типовите, видовите и варијантите на петокраките на воените сили на Македонија, како дел од Југославија (1951 – 1992), коишто мошне често отстапуваат од описите од официјалните правни акти за нивниот изглед и употребна вредност.

Првите партизански петокраки се изработени од најразлични материјали, но најчесто станува збор за црвено платно, текстил, чоја, кожа, а постојат и метални кокарди. Тие се изработуваат во мали количества од илегални работилници, а делумно има и снабдување од позадинските органи. Димензиите варираат од 30 на 30 мм, па сè до 90 на 90 мм.

Со развојот на антифашистичката вооружена

The red five-pointed star as an anti-fascist symbol persisted on the hat of the Macedonian soldier from the beginning of the Second World War until November 1992. De facto, the Army of the Republic of Macedonia was the last military force in Europe that proudly carried it as a sign of affiliation in the turbulent period of gaining independence and the months after. The Macedonian soldier wore a five-pointed star, first as a member of the People's Liberation Army and the Partisan Units of Macedonia / Yugoslavia (NOV and POJ/ POM 1941–44), the Yugoslav Army (JA, 1945–51), the Yugoslav People's Army (JNA, 1951–91), and the Territorial Defense (TO) and the Army of the Republic of Macedonia (ARM, 1992).

This paper will present the red five-pointed stars as cockades (the name for a military insignia, which is worn on a hat, although in this region the term is incorrectly associated with the military emblem of the Kingdom of Yugoslavia). A brief overview will be given of the beginnings of wearing the cockades of anti-fascist fighters in Macedonia as part of Yugoslavia. That period has been extensively researched and published by many authors, from other parts of Yugoslavia (Бабац 2014; Bogdanović 2018; Švajncer 2012), and there is no need for further repetition. For the Macedonian partisans and military units there is very little research on this topic, although it is directly related to the history of DF / NR / SR / R Macedonia. A tabular overview is given of the kinds, types and variants of the five-pointed star of the Macedonian military forces, as part of Yugoslavia (1951–1992), which often deviate from the descriptions of the official legal acts for their appearance and use value.

The first partisan five-pointed stars were made of various materials, but most often it is red cloth, textile, leather, and there were also metal cockades. They are made in small quantities by illegal workshops, and there is a partial supply from the background organs. The dimensions vary from 30 by 30 mm up to 90 by 90 mm.

With the development of the anti-fascist armed struggle, formation and technical workshops for the repair of weapons were formed. There is such an organizational unit

борба се формираат и формациски технички работилници за поправка на оружје. Во рамките на Врховниот штаб постои таква организациона единица. Токму во таа работилница, според кажувањата на очевидците (Prva proleterska 1962), биле направени стотина петокраки, наменети за делегатите на Второто заседание на АВНОЈ, во Јајце во 1943 година, и за високите воени команданти. Како материјал за изработка послужила сребрена монета од 50 динари, од 1938 година на Кралството Југославија.

Нашите петокраки се познати во светот под прекарот – кралска комунистичка петокрака или југословенски рубини. Прекарот нема каква било врска со тоталитарни или монархистички аспирации, туку поради квалитетот и скапата технологија на изработка. Металот од којшто се направени и топлиот црвен емајл во боја на рубин (ги носат и обични војници), секаде надвор од Југославија се користи исклучиво за изработка на одличја и ордени. Така, редовно големите офицерски петокраки на ЈНА се третираат во ранг на одличја. Токму затоа, нашата петокрака е редовно баран предмет од учените, колекционерите, фалеристите и љубителите на убавите војнички инсигнии низ целиот свет, подеднакво како од Истокот така и од Западот. Постои голема недоумица околу датирањето на примероците и дали станува збор за оригинални или фантазерски изданија. Самата шареноликост, типска разновидност и бројчаност (над стотина варијации по периоди, рангови и производители), сами по себе го поставуваат прашањето за нивна систематизација и идентификација. Разноликоста со инсигниите во ЈНА е усогласена дури во 1989 година. Досега нема посериозен истражувачки труд за ова тема. Иако периодот за време и непосредно по Втората светска војна е истражен, периодот од 1953 до 1992 година, т.е. ЈНА во Федеративна Народна Република Југославија и Социјалистичка Федеративна Република Југославија, како да е препуштен на забравот.

within the Supreme Headquarters. Exactly in that workshop, according to eyewitnesses (Prva proleterska 1962) five hundred five-pointed stars were made, intended for the delegates of the Second Session of AVNOJ, in Jajce in 1943, and for the senior military commanders. The material for making it was a 1938 silver 50-dinar coin from the Kingdom of Yugoslavia.

Our five-pointed stars are known in the world under the nickname “Royal Communist five-pointed stars” or “Yugoslav Rubies”. The nickname has nothing to do with totalitarian or monarchist aspirations, but because of the quality and expensive manufacturing technology. The metal from which they are made and the warm red enamel in the color of ruby (worn by ordinary soldiers), everywhere outside Yugoslavia this is used exclusively for making medals and orders. Thus, the big five-pointed stars for officers of the JNA are regularly treated in the rank of decoration. That is why our five-pointed star is

a regularly sought-after subject by scholars, collectors, phalerists, and lovers of beautiful military insignia around the world, both from the East and the West. There is a lot of doubt about the dating of the specimens and whether they are original or fictional

editions. The diversity of type and number (over a hundred variations by periods, ranks, and manufacturers) raise the question of their systematization and identification. The diversity with the insignia in the JNA was not harmonized until 1989. So far, there is no more serious research work on this topic. Although the period from and immediately after the Second World War are explored, the period from 1953 to 1992 of the JNA in the Federal People’s Republic of Yugoslavia and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia seems to have been forgotten.

The JNA has issued three service rules that formalize the appearance and use and wearing

Во ЈНА се издадени три правила на службата, во коишто се формализира изгледот, употребата и носењето на петокраката. Првото е од 10.10.1955 година (Pravilo 1955). Во 1970 година е направено сериозно ревидирање и дополнување на правилото од 1955 година. (Pravilo 1970) Дел од наредбата за стапување во сила на измените е објавен во Службен воен лист, бр. 12/70 и 9/71. И последното е од 1.1.1989 година. (Pravilo 1989)

Во меѓувреме, правните празнини со новите униформи и опрема на коишто мора да се носи единствениот знак за припадност се пополнуваат со одредени подзаконски акти на ниво на армии, корпуси и управи, надлежни за целата ЈНА. Од друга страна е економијата и тешко откажување од старите модели што ги има во големи залихи. Па така, тие инсигнии се провлекуваат со децении, иако одамна се отпишани со службени акти.

РАЃАЊЕТО НА ПАРТИЗАНСКАТА ПЕТОКРАКА И СТАЛИНОВОТО „НЕ“ (1941 – 1945 ГОДИНА)

На 4 јули во Белград, престолнината на окупираното Кралство Југославија, донесена е одлука за почеток на борбата против фашистичките окупатори во форма на герила, а црвената петокрака ѕвезда е утврдена како единствен знак за припадност на борците. На 22 јули 1941 година, Коминтерната преку радиограм, упатува до политбирото на ЦК КПЈ, барање за помош на СССР во форма на антифашистичка вооружена борба, но не социјалистичка револуција.

Петокраката сè уште се држи, зашто антифашистите сметаат дека одлуката е во дух со августовското барање на Москва за сесловенска солидарност со СССР. Користењето на симболот на Црвената армија до 1944 година постојано е предмет на негодување и притисок на Москва, мотивиран од тогашната меѓународна политичка состојба. Познати се голем број преписки и факсимили од телеграмите, упатени кон Тито, каде постојано е укажувано да се тргне од главата на партизаните и доброволните одреди присвоената советска петокрака под велот на како што кажуваат – обидите на партизанското движење за советизација на Југославија (Telegrama 1942).

Наспроти тоа, за врховниот командант

of the five-pointed stars. The first is from 10.10.1955 (Pravilo 1955). A major revision of the 1955 rule was made in 1970. (Pravilo 1970). Part of the order for entry into force of the amendments were published in the Official Military Gazette, No. 12/70 and 9/71. And the last one is from January 1, 1989. (Pravilo 1989).

In the meantime, the legal gaps with the new uniforms and equipment on which the only sign of affiliation must be worn are filled with certain bylaws at the level of armies, corps, and administrations responsible for the entire JNA. On the other hand is the economy and the difficult abandonment of the old models that are in large stock. So these insignia have persisted for decades, even though official acts had long made them obsolete.

THE BIRTH OF THE PARTISAN FIVE-POINTED STAR AND STALIN'S "NO" (1941-45)

On July 4, 1941, in Belgrade, the capital of the occupied Kingdom of Yugoslavia, a decision was made to begin the fight against the fascist occupiers in the form of guerrillas, and a red five-pointed star was established as the only sign of the fighters' affiliation. On July 22, 1941, the Comintern sent a radiogram to the Politburo of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia asking for help from the USSR in the form of an anti-fascist armed struggle, but not a socialist revolution. The five-pointed stars is still holding on, because the anti-fascists believe that the decision is in line with Moscow's August request for all-Slavic solidarity with the USSR. The use of the symbol of the Red Army until 1944 was constantly the subject of indignation and pressure from Moscow, motivated by the then international political situation. Numerous correspondences and facsimiles are known from the telegrams addressed to Tito, where it is constantly instructed to remove from the head of the partisans and the volunteer detachments the appropriated Soviet five-pointed star under the veil of what they say, attempts of the partisan movement for Sovietization of Yugoslavia (Telegrama 1942).

на НОВ и ПОЈ, Јосип Броз - Тито, ова е момент и за револуција и за антифашистичко востание. Сталин не сака да ги расипе односите со западните сојузници кај кои е пребегана и Кралската влада на Југославија. А револуционерниот симбол постојано ги иритира Британците, па Москва интензивно препорачува партизанското раководство да ја смени одлуката за носење ѕвезда петокрака.

На седницата или советувањето во Столице 26/27 септември 1941 година, сепак петокраката како антифашистички знак останува во игра, со назнака да се изостави српот и чеканот (Билтен 1941a). Згора на тоа, на 1 октомври 1941 година, во Билтенот на Врховниот штаб е прецизиран изгледот на инсигниите. Имено, под петокраката ѕвезда треба да има знаменце со димензии 30 на 15 мм со националното знаме на антифашистичкиот борец или знаме во црвена боја (Билтен 1941b) (Сл. 1).

По формирањето на првите пролетерски единици кон крајот на 1941 година, Врховниот штаб донесува Статут на пролетерските народноослободителни ударни бригади, во којшто ги одредува карактерот и функцијата на овие единици. Во точката 11 од Статутот пишува: борците на овие единици на капата носат ознака – црвена ѕвезда петокрака со срп и чекан во жолта боја во средината. Кај пошироката публика дома и во светот, постои едно погрешно мислење оти српот и чеканот во црвената ѕвезда петокрака е атрибут за комунист. Ова не е точно. Експертите за балканската фалеристика и стручните кругови се едногласни дека кокардата со срп и чекан вметната во црвена петокрака, е симбол на, со сегашен речник кажано, елитна воена формација. Во тоа време, оваа кокарда ја носат мултиетнички единици со голема борбена моќ, при што голем дел од припадниците не

On the contrary, for the supreme commander of the NOV ad POJ, Josip Broz—Tito, this is a moment for both revolution and anti-fascist uprising. Stalin did not want to spoil relations with the Western allies to whom the Royal Government of Yugoslavia had fled. And the revolutionary symbol constantly irritates the British, so Moscow strongly recommends that the partisan leadership change its decision to wear red five-pointed star. At the session or conference in Stolice on September 26–27, 1941, however, the five-pointed stars remains in play as an anti-fascist sign, with the indication to omit the sickle and hammer (Билтен 1941a). Moreover, on October 1, 1941, the appearance of the insignia was specified in the Bulletin of the Supreme Headquarters. Namely, under the five-pointed star there should be a flag with dimensions of 30 by 15 mm with the national flag of the anti-fascist fighter or a flag in red (Билтен 1941b) (Fig. 1).

сл./Fig. 1

After the formation of the first proletarian units at the end of 1941, the Supreme Headquarters adopted the Statute of the Proletarian People's Liberation Strike Brigades, which determines the character and function of these units. Point 11 of the Statute reads: the fighters of these units wear a red five-pointed star with a sickle and a yellow hammer in the middle. There is a misconception among the general public at home and in the world that the sickle and hammer in the red five-pointed star is an attribute of a communist. This is not true. Experts in Balkan phaleristics and professional circles are unanimous that the cockade with a sickle and hammer inserted in a red five-pointed star is a symbol of an elite military formation in the current vocabulary. At that time, this cockade was worn by multiethnic units with great combat power, and many of the members were not communists but patriots. In the then Soviet Union, this insignia was somewhat treated as a communist symbol, but

биле комунисти туку патриоти. Во тогашниот Советски Сојуз оваа инсигнија донекаде и била третирана како комунистички симбол, но тоа не било случај кај нас. И токму затоа, овој симбол на капите на патризанските пролетерски единици го изиритирал и самиот Сталин. Тој го изразил своето незадоволство првично со една телеграма во зимата 1942 година, упатена до Тито, во којашто кусо пишува: „зошто има потреба од формирање пролетерски единици во НОВ и ПОЈ?“ (Telegrama 1942). Упатените сметаат дека токму составот на борците и старешините се движел од пролетери преку селани, работници, интелектуалци, па сè до свештеници кои никако не се вклопувале во сликата на Сталин да го злоупотребуваат „неговиот“ симбол.

Во повоената ЈА и ЈНА, овој знак можеа да го носат само гардиските единици и војниците и старешините кои ги негуваа традициите на пролетерските бригади. Стануваше збор исто така за обични војници кои немаа дотуркано подалеку во своите политички амбиции од титови пионери. Носењето беше забрането дури и за таканаречените политички комесари надвор од овие единици, односно тоа беше регулирано со Правилата на служба за униформите на ЈНА. Лично сум сведок во осумдесеттите години на минатиот век, кога еден војник доби неколкудневен војнички притвор затоа што беше виден на свечено дефиле со петокрака со срп и чекан, којашто ја ставил најверојатно за да се пофали дека е кандидат за влез во тогашната Комунистичка партија, но не беше дел од елитните единици.

Генералот Велимир Терзиќ, кој во 1944 година оди како некој вид воено аташе во Москва, е разочаран зашто југословенскиот одред во СССР треба да носи кокарда со југословенска тробојка, на шпански штит со кралскиот орел во средина (Сталинов одговор на партизанската кокарда). Пак следува компромис. Се прифаќа амблем којшто нема да ги налути сојузниците, па се прави еден вид кралска инсигнија со благо освездување за да се скрие намерата за социјалистичка револуција. Орелот е исфрлен, а на средината е

that was not the case in Yugoslavia. And that is why this symbol on the hats of the patrisan proletarian units irritated Stalin himself. He expressed his dissatisfaction initially with a telegram in the winter of 1942 addressed to Tito in which he wrote briefly: why there is a need for the formation of proletarian units in the NOV and POJ. (Telegram 1942). Insiders believe that it was the composition of fighters and officers that ranged from proletarians to peasants, workers, intellectuals to priests who did not fit into Stalin's image to abuse "his" symbol. In the post-war JA and JNA, this sign could only be worn by the guards units and the soldiers and officers who follow the traditions of the proletarian brigades. They were also ordinary soldiers who had not been pushed further in their political ambitions by Tito's pioneers. Wearing it was forbidden even for the so-called political commissars outside these units, ie it was regulated by the Service Rules for JNA uniforms. I am a personal witness in the 1980s, when a soldier was detained for several days for being seen at a ceremonial parade with a five-pointed star with sickle and a hammer, which he probably boasted of being a candidate for the Communist Party, but was not part of elite units.

General Velimir Terzic, who in 1944 went to Moscow as a kind of military attaché, was disappointed that the Yugoslav detachment in the USSR was to wear a cockade with a Yugoslav tricolor on a Spanish shield with the royal eagle in the middle. (Stalin's response to the partisan cockade). A compromise again followed. An emblem is accepted that will not anger the allies, so

a kind of royal insignia is made with a slight embellishment to hide the intention of a socialist revolution. The eagle is thrown out and a small red five-pointed star is placed in the middle (Izveštaj 1944, 226) (Fig. 2) It is an Independent Yugoslav detachment in the USSR formed by captured Yugoslavs sent as part of the German, Hungarian or Romanian units on the eastern

сл./Fig. 2

ставена мала црвена петокрака (Izveštaj 1944, 226) (Сл. 2). Станува збор за Самостојниот југословенски одред во СССР, формиран од заробени Југословени, упатени во состав на германските единици на источниот фронт или во состав на унгарските или романските единици на истото боиште. Прифатената инсигнија е издејствувана по усни дипломатски разговори, а ги потврдува Терзиќ во посочениот извештај. Во него меѓу другото пишува: „По одобрување на маршалот Сталин и Вашата согласност, единицата е целосно опремена со униформи и оружје, и станува дел од НОВ на Југославија под називот Прва бригада НОВЈ во СССР“. На 30 октомври 1944 година, единицата доаѓа на југословенска територија и влегува во состав на 23-тата ударна дивизија на НОВЈ.

Притисокот попушта во 1944 година. Идејното решение на авторот Ѓорѓе Андреевиќ-Кун, петокрака аплицирана на подлошка што наликува на кралска воена кокарда е прифатено од двете страни (Сл. 3). Вреди да се споменат два документа во коишто претставниците во СССР го информираат Тито за тешкотиите за изработка на кокардата, и бараат одобрување дали може да се изработат кокардите без емајл, во стил на црвеноармејските воени петокраки, затоа што посочената инсигнија не е убава, а потребно е и многу време за емајлирање (Telegram 1944). Одговорот стигнува експресно, во којшто Тито сака час поскоро да се изработат кокарди без емајл (Treća 1944). Можеби токму оваа преписка укажува дека поради факторот време, не баш мал број инсигнии од овој вид биле испорачана во Југославија без колорит (Сл. 4). (Алуминиум, 30 x 21,5мм, висина 4,5 мм).

Најверојатно на оваа инсигнија, боењето со мрсна фарба за почеток го прават и самите борци, а по ослободувањето на Белград се активира домашно производство за нејзина изработка. Но и тогаш

front. The accepted insignia was obtained after oral diplomatic talks, and Terzić confirms them in the indicated report. It says, among other things: After the approval of Marshal Stalin and your consent, the unit is fully equipped with uniforms and weapons and becomes part of the National Liberation Army of Yugoslavia under the name First Brigade NOVJ in the USSR. On October 30, 1944, the unit came to Yugoslav territory and became part of the 23rd Attack Division of the NOVJ.

сл./Fig. 3

The pressure eased in 1944. The conceptual design of the author Gjorgje Andrejević-Kun, a five-pointed star applied on a base that resembles a royal military cockard is accepted by both parties (Fig. 3). It is worth mentioning two documents in which the representatives of the USSR inform Tito about the difficulties of making the cockards and ask for approval whether the cockards can be made without enamel in the style of the Red Army five-pointed star because the indicated insignia is not beautiful and takes a long time for enameling (Telegram 1944). The answer arrives expressly in which Tito wants the cockades soon even enamel-free (Treća 1944). Perhaps this correspondence indicates that due to the time factor not a small number of insignia of this type were delivered to Yugoslavia without color (Fig. 4). (Aluminum, 30x21.5mm, height 4.5mm).

сл./Fig. 4

Probably the painting on this insignia is with oil paint was initially done by the fighters themselves, and after the liberation of Belgrade, domestic production was activated for its production. But even then there was no mass acceptance among partisanship the Yugoslav partisans and it finally disappeared from the scene in the early 1950s as a result of Tito's 1948 dispute with Stalin. (Fig. 5)

On April 25, 1944, the

нема масовност кај југословенските партизани, и конечно исчезнува од сцена во раните педесетти години, како резултат на спорот на Тито со Сталин во 1948 година. (Сл. 5)

Врховниот командант на НОВ и ПОЈ, на 25 април 1944 година издава наредба со којашто сака да стави каков таков ред со капите и ознаките на нив, со издавање прописи за нивна употреба. Но условите не дозволуваат популарната капа титовка веднаш да влезе во строј. Едвај во варијанти ќе се унифицира дури во 1945/46 година, но ознаката за припадност – петокраката, дури децении подоцна.

сл./Fig. 5

Supreme Commander of the NOV and POJ issued an order wishing to put such an order in the hats and their markings by issuing regulations for their use. But conditions did not allow the popular titovka hat to enter the marching lines immediately. It will hardly be unified in variants until 1945–46, but the five-pointed star does not come until decades later.

МАКЕДОНСКАТА ПЕТОКРАКА СО ТРИ ЗНАКА

Со актот од 1 октомври 1941 година, публикуван во Билтенот на Врховниот штаб во којшто под петокраката треба да има знаме, се споменуваат сите можни национални знамиња и партиското, освен македонското. Можеби токму тука изиритираните македонски партизани, затоа што се запоставени или премолчено присилувани за анационалност, се решаваат на радикален чекор. Тие повикувајќи се на слободарските борбени традиции под петокраката, ставаат црвеното парче текстил како асоцијација на националното знаме или на метална плочка го вметнуваат слоганот од Илинденското востание од 1903 година, „слобода или смрт“. Дилемата сè уште виси во воздух.

Една народна песна од 1943, создадена во Македонија нè става во недоумица:

На глава носат, ах мила мамо,
Титовска шапиња.
На шапиња, ах мила мамо,
Звезда петокрака,
На петокрака, ах мила мамо,
До два-три знака.
На знаците пишува, ах мила мамо,
Смрт или слобода,
Смрт или слобода, ах мила мамо,
За Македонија. (Николић 1962, 80 – 83)
Прашањето останува отворено и до денешен

MACEDONIAN FIVE-POINTED STAR WITH THREE SIGNS

The act of October 1, 1941, published in the Bulletin of the Supreme Headquarters in which there should be a flag under the five-pointed star, mentions all possible national and party flags, except the Macedonian one. Perhaps this is where the irritated Macedonian partisans, because they are neglected or tacitly forced for nationalism, decide to take a radical step. Referring to the freedom fighting traditions, they put a red piece of textile under the five-pointed star as an association with the national flag or insert the slogan from the Ilinden Uprising of 1903 “freedom or death” on a metal plate. The dilemma still hangs in the air.

A folk song from 1943 created in Macedonia puts us in a quandary,

They wear on their heads, oh dear mom,
Tito's hats.
On the hats, oh dear mom,
Five-pointed star,
At star, oh dear mom,
Up to two or three signs.
The signs say, oh dear mom,
Death or freedom,
Death or freedom, oh dear mom,
For Macedonia. (Николић 1962, 80–83)

The question remains open to this day whether

ден, дали станува збор за слободна поетска интерпретација на постара песна или пак реални факти. Повеќе реномирани автори и сојузни институции ја имаат апсолвирано детално разноврсноста на употребата на петокраката во сите останати делови на поранешна СФРЈ. Дали за тоа е виновен македонскиот партизански ерес? За македонските одреди има само една срамежлива реченица (Љумовиќ 1996, 271) според којашто македонските првоборци под петокраката носат српска тробојка. Тврдењето не е поткрепено со никаков факт, доказ или пак каков било писмен документ или усмена изјава. Реалноста е повеќе од јасна, дека постоењето петокрака во тие први денови на востанието во Македонија е неспорно. И во тоа време како насекаде во Југославија, првите петокраки се изработуваат од прирачни материјали: чоја (Сл. 6), платно, текстил во црвена боја; по лични барања има и везени петокраки на капите од црвен конец; а некаде илегални работилници изработуваат и метални кокарди. Според Српската академија на науки и уметности во шеесеттите години на минатиот век, во депото на Историскиот музеј во Крушево се наоѓа алат за отсекување петокраки, изработен во метал од ковачот Марко Христовски, кој правел ѕвезди петокраки со срп и чекан за одредот Питу Гули. Ниту збор за алатот со којшто се кроело знаменцето (Николиќ 1962, 80 – 83) (Сл. 7).

Но истата петокрака на национална македонска шубара ја носи и првоборецот и народен херој Трајко Бошкоски - Тарцан. И на двете фотографии, под петокраката може да се види правоаголник што секако дека не е српското тробојно знаме. Прашањето е дали е ова црвено парче коешто го симболизира македонското национално знаме или пак метална плочка врз којашто е испишано слобода или смрт. Во прилог на дилемата зборува и изјавата на генерал полковникот

it is a free poetic interpretation of an older song or real facts. Several renowned authors and federal institutions have explained in detail the diversity of the use of the five-pointed star in all other parts of the former SFRY. Is Macedonian partisan heresy to blame for it? There is only one shy sentence about the Macedonian detachments (Љумовиќ 1996, 271) according to which the Macedonian first fighters under the five-pointed star wear a Serbian tricolor. The

сл./Fig. 6

claim is not supported by any fact, evidence or any written document or oral statement. The reality is more than clear. It is indisputable that there were five-pointed star in those first days of the uprising in Macedonia. At that time, as everywhere in Yugoslavia, the first five-pointed star were made of materials at hand like textile (Fig. 6), canvas, red textiles, at personal request there are embroidered with red thread on hats,

Сл. 13. Знак на шубари, партизан из Македоније 1942.

сл./Fig. 7

and somewhere illegal workshops are made of metal. According to the Serbian Academy of Sciences and Arts in the 1960s in the depot of the History Museum in Krushevo there is a tool for cutting five-pointed stars in metal made by blacksmith Marko Hristovski who made five-pointed stars with a sickle and hammer for the Pitu Guli detachment. Not a word about the tool with which the flag was cut (Николиќ 1962, 80–83) (Fig. 7).

But the same five-pointed stars on the Macedonian national hat also was worn by the first fighter and national hero Trajko Boshkoski—Tarcan. In both photos, under the five-pointed stars, you can see a rectangle that is certainly not the Serbian tricolor flag. The question is whether this is a red piece that symbolizes the Macedonian national flag or a metal plate on which is written freedom or death. The dilemma is supported by the statement of Colonel General Todor Atanasovski who was

Тодор Атанасовски, кој бил еден од активните учесниците во почетокот на антифашистичкото востание во 1941 година, во Кавадаречко.

„Јас присуствував на една заклетва на селска чета во селото Ресава. Денес нè обвинуваат дека сме биле анационални. Заклетвите тогаш беа на вкрстен пиштол и кама, исто како комитите кога полагале заклетва за време на Илинденското востание. На капите носевме петокрака ѕвезда, но на градите црно-бел триаголник на којшто пишуваше смрт или слобода. Тоа досега не го забележува никој – генерал Тодор Атанасовски“ (Атанасовски 2008).

КРСТОТ И ПЕТОКРАКАТА РАКА ПОД РАКА

Со наредба на Врховниот штаб на НОВ и ПОЈ, со важност и за тогашните доброволни одреди кои токму во тој период ќе исчезнат како такви, од 23 јуни 1942 година се пропишува воспоставување на функцијата верски референт на ниво на бригада. Донесувањето на наредбата е мотивирано од постоењето свештени лица од разни конфесии во партизанските единици, кои носеле крст или полумесечина на капите и пушка во рака. Со истата наредба се пропишува и овие личности да носат петокрака ѕвезда на капата. Добивањето на функциите за нив се смета како дипломатски начин за ставање на петокраката на нивните капи. Во исто време, на левиот ракав во делот на подлактицата, пропишано е тие да носат еден или два црвени ширита со крст или полумесечина над нив (Еден ширит е за баталјонски, а два за бригаден референт). Сепак, тврдата наредба поради нивната заслуга во борбите не се применува строго, туку како да им се прогледува низ прсти, па многумина од нив продолжуваат да носат крст и петокрака една над друга на капите, сè до завршувањето на

one of the active participants in the beginning of the anti-fascist uprising in 1941 in Kavadarci.

“I attended a taking an oath of allegiance of a village detachment in the village of Resava. Today we are accused of being nationalistic. The oaths were then on a revolver and dagger in saltire just like the comities (Ilinden uprisal of 1903 fighters) when they took the oath during the Ilinden Uprising. We wore a five-pointed star on our hats, but a black and white triangle on our chests that read Death or Freedom. So far no one notices”—General Todor Atanasovski (Атанасовски 2008).

THE CROSS AND THE FIVE-POINTED STARS HAND IN HAND

By order of the Supreme Headquarters of the NOV and POJ, the establishment of the function of religious officer at the brigade level is prescribed for the then voluntary detachments, which will disappear as such from June 23, 1942. The issuance of the order was motivated by the existence of clerics from various denominations in the partisan units who carried a cross or a crescent on their hats and a rifle in their hand. The same order prescribes that these persons wear a five-pointed star on their hat. Obtaining the functions for them is considered as a diplomatic way to put the five-pointed stars on their hats. At the same time on the left sleeve in the forearm it is prescribed that they wear one or two red stripes with a cross or a crescent above them. (one stripe is for a battalion and two for a brigade referent) However, the strict command due to their merit in the fights is not applied strictly but as if blind eye turned, so many of them continue

сл./Fig. 8

воените дејства во 1945 година, на територијата на тогашна Југославија. Постои доказ дека попот Блажо Марковиќ, чијшто портрет го нацртал уметникот Пиво Караматиевиќ во 1943 година (Воен музеј, Белград), има шубара на главата на којашто носи петокрака од црвен текстил со извезен жолт крст во неа. Според мислењето на експертите од горенаведениот музеј, во еден текст во којшто ја обработува детално оваа проблематика, станува збор за изолиран случај кај референтите. Но, очигледно е дека свештените лица ја носат религиозната инсигнија и петокраката на капа иако не се верски референти туку заземаат и многу други високи звања во војничката хиерархија. Таков е случајот и со поп Методи Јованов Габер од беровското село Русиново, кој е заменик командант на македонскиот Струмичко-брегалнички корпус во 1944 година, а како еден од поедуцираните е неофицијално советник во ранг на политички комесар на единицата (Сл. 8).

сл./Fig.9

ДФЈ-ЈА-1 МАРТ 1945 – 22 ДЕКЕМВРИ 1951 ГОДИНА

Во периодот на завршните операции за ослободување на земјата, освен „куновите“, се носат и советски тип кокарди (Сл. 9 и 10). Во спомен куќата на Тито во Кумровец се чува една од воените капи на Врховниот командант на НОВ и ПОЈ. Станува збор за петокрака, рачно изработена, зашто се гледа дека српот и чеканот се посебно вметнати како одвоен сегмент од штитот на кокардата и наликува на советски тип инсигнија (Сл. 11).

Кога на 29.11.1945 исчезнуваат сите причини за криење на борбата за уривање на кралскиот режим во Југославија, под превезот на антифашистичката борба, со наредба број 75 од 24 април 1946 година, Врховниот командант на Југословенската армија и министер за народна одбрана маршалот Јосип Броз - Тито ја

сл./Fig.10

to wear a cross and five-pointed stars on top of each other until the end of the war in 1945 on the territory of then-Yugoslavia. There is evidence that the priest Blazho Markovic, whose portrait was painted by the artist Pivo Karamatievic in 1943 (Belgrade Military Museum), has a hat on his head on which he wears a five-pointed stars of red textile with an embroidered yellow cross inside. In the opinion of the experts from the above-mentioned museum, in a text in which it deals in detail with this issue, it is an isolated case of the clerks. But it is obvious that the clergy wear the religious insignia and the five-pointed stars on hat, although they are not religious referents, but hold many other high positions in the military hierarchy. Such is the case with the priest Metodi Jovanov Gaber from the Berovo village Rusinovo, who was the deputy commander of the Macedonian Strumica-Bregalnica Corps in 1944, and as one of the educated he is unofficially an advisor in the rank of political commissar of the unit (Fig. 8).

DEMOCRATIC FEDERAL YUGOSLAVIA- JA-1 MARCH 1945-22 DECEMBER 1951

In the period of the final operations for the liberation of the country, in addition to the Kun type, cockades of the Soviet type are also worn (Figs. 9, 10). In the memorial house of Tito in Kumrovec is kept one of the military hats of the Supreme Commander of NOV and POJ. The five-pointed star is a hand-crafted, because it can be seen that the sickle and the hammer are inserted as a separate segment from the cockade shield and resembles a Soviet type of insignia (Fig. 11).

When on November 29, 1945, all the reasons for hiding the struggle to overthrow the royal regime in Yugoslavia under the guise of the anti-fascist struggle disappeared. By Order No. 75 of April 24, 1946, the Commander-in-Chief of the Yugoslav Army and Minister of National Defense,

пропишува Уредбата за облеката на Југословенската армија со којашто официјално на капите на војниците, подофицерите, офицерите и генералите на војската и на Корпусот на Народна одбрана се усвојува метална петокрака ѕвезда, емајлирана со црвен емајл, а иста таква со срп и чекан во средината за припадниците на пролетерските единици и гардата (Уредба 1946). Амблемите за капа, дизајнирани од Кун, полека почнуваат да исчезнуваат. Во исто време и домашната индустрија почнува со производство на петокраки, како и многу занаетчиски мануфактури. Како прва фабрика којашто почнува да изработува петокраки (зашто помошта од Црвената армија во петокраки не го задоволува бројот) е тогашната Ковница АД Београд, подоцна позната под името ЗИН Ковница. Станува збор за кокарди од ламарина, месинг или бел метал со едноставна и лита изработка.

Средината на инсигнијата има слаб емајл или масна боја и отсуствува штраф на задната страна. Овие примероци се закачуваат на капата со две метални траки. Генералската инсигнија е промовирана во 1949 година, а во 1953 г., офицерите за шапка добиваат ѕвезди, аналогни на генералската, но без флорални елементи околу неа (Сл. 12).

Шаренилото во Југословенската народна армија продолжува сè до 1955 година, кога се носат прописи за изедначување на знакот, но во реалноста тоа ќе потрае дури до седумдесеттите години на минатиот век.

Како ознака за припадност, во ЈНА, секое воено лице носи на капата и шапката црвена петокрака ѕвезда, односно амблем... (глава 3, т. 22)... на средината на металната ѕвезда, пролетерските единици и единиците на гардата имаат срп и чекан од истиот материјал од којшто е направен оквирот на петокраката (т. 23). Ѕвездата за капа на повисоките и нижите офицери и војните службеници од седма до прва класа од копнената војска и военото воздухопловство е метална еднадвор, црвено емајлира-

сл./Fig. 11

Marshal Josip Broz Tito, prescribes the Decree on the Clothing of the Yugoslav Army, which officially puts on the hats of soldiers, non-commissioned officers, officers and generals of the Army and Corps of the People's Defense adopts a metal five-pointed star enameled with red enamel,

and the same one with a sickle and hammer in the middle for the members of the proletarian units and the guard units (Уредба 1946). Hat emblems designed by Kun are slowly disappearing. At the same time, the domestic industry starts with the production of five-pointed stars as well as many small craft manufactures. As the first factory that starts to make five-pointed stars (because the help from the Red Army in five-pointed stars does not meet the needs) is the then Kovnica AD Belgrade, later known as ZIN Kovnica. These are cockades of sheet metal, brass or white metal with simple and rough workmanship.

The middle of the insignia has a weak enamel or greasy color and no screw on the back. These specimens are attached to the hat with two metal straps. The General Insignia was promoted in 1949, and in 1953 officers received a hat

star analogous to the General, but without floral elements around it (Fig. 12).

The color variation in the Yugoslav People's Army continued until 1955, when regulations were passed to equalize the symbol, but in reality it did last until the 1970s.

As a sign of affiliation to the Yugoslav People's Army, every military person wears a red five-pointed star or emblem on his hat and visor hat ... (Chapter 3, p. 22) ... in the middle of the metal star the proletarian units and the guard units have a sickle and a hammer from the same material from which the frame of the five-pointed star is made. .. (p. 23). The star for hat of senior and lower-ranking officers and seventh- to first-class clerks of the Army and Air Force is metallic on

сл./Fig.12

на, вооквирана во златно-жолта боја и малку испакната, а на другата страна е нитувана на метална подлошка во оловна боја. Големината на ѕвездата е 28 милиметри, сметајќи од врвовите на спротивните врвови на краците... (Правило 1955, 10 – 14)

Во 1963 година, земјата се проименува во СФРЈ, а следната година доаѓа до поголема реформа на униформата. Еталозинираниот тип на инсигнии останува ист како правилото од 1955 година, а кокардите добиваат штраф на задната страна, поквалитетна изработка и сферен топол емајл.

Во јуни 1970 повторно има измени на униформата и израмнување на офицерската и подофицерската облека. Со наредбата, подофицерите ги носат истите кокарди како и офицерите (Правило 1970).

Датирањето на петокраките на ЈНА и денес претставува голем предизвик. Колекционерите имаат едно решение. Колку е потемн емајлот и наликува на вистински рубин толку е постара петокраката. Во принцип, постојат три основни типа петокраки – војнички мали, офицерски и подофицерски за капа, таканаречени средни и големи за шапка. Следуваат генералските за капа и шапка, а тука се и амблемите за шапка за воената морнарица и военото воздухопловство, но последните две се надвор од темата. Петокраките најчесто од задната страна се зацврстуваат со штраф, а ѕвездата е поврзана со подлошката со двојна метална лента или по принципот на нитување. Производителите своите фабрички логоа ги ставаат на матицата, а изработувани се од месинг, бел метал, метална легура и плех. Техниката на изработка е: ковање, лиење, топло емајлирање, брегување, позлатување, никелување и полирање.

Вообичаено постојат три главни фабрики што ги изработувале официјалните петокраки на ЈНА. Станува збор за ИКОМ ЗАГРЕБ – Индустриска ковница Орешковиќ Марко од Загреб, Ауреа од Цеље и Ауromетал од Суботица. Меѓутоа постојат и многу матици без ознаки на производител. Тие се врзуваат за наменската

the outside, red enameled gold-plated and slightly protruding, and on the other side is riveted on a metal base in lead colour. The size of the star is 28 millimeters counting from the tips of the opposite ends of the arms ... (Правило 1955, 10–14)

In 1963 the country was renamed SFRY, and the following year there was a major reform of the uniform. The standardized type of insignia remains the same as the 1955 rule, and the cockades get a screw on the back, better workmanship and a spherical hot enamel.

In June 1970 there were again changes to the uniform and leveling of officer and non-commissioned officer uniforms. With the order, the non-commissioned officers wear the same cockades as the officers (Правило 1970).

Dating the five-pointed star of the JNA is still a big challenge today. Collectors have one solution. The darker the enamel and the more like a real ruby, the older the five-pointed star. In principle, there are three basic types of five-pointed star:

military small, officer and non-commissioned officers' hat, so-called medium and large for visor hat. Next are the hat and visor hat generals, and there are hat emblems for the Navy and Air Force, but the last two are not part of this paper. The five-pointed star are usually fastened from the

back with a screw, and the star is connected to the base with a double metal strip or by the bolt. The manufacturers put their factory logo on the nut, and they are made of brass, white metal, metal alloy and tin. The technique of making is forging, casting, hot enameling, shining, gilding, nickel plating and polishing.

There are usually three main factories that made the official five-pointed star of JNA. It is IKOM ZAGREB (Industrial Mint Oreskovic Marko from Zagreb), Aurea from Celje and Aurometal from Subotica. However, there are many stars without manufacturer's labels. All goldsmith factories from all over the former Yugoslavia were in reserve, and there are well-founded indications that even Zlatara Krushevo

индустрија на ЈНА, кај којашто била нарачана навртката поради теснец со рокот на испорака. Како резервни се споменуваат и сите златарски фабрики од цела бивша Југославија, а постојат основани индиции дека дури и Златара Крушево има изработувано петокраки, но најверојатно за разни чуварски, шумарски и други слични служби, коишто се надвор од воените единици, но морале да ја носат инсигнијата на униформите.

Заедничка карактеристика на петокраките е следна: Иако правилата на служба предвидуваат испакнатост на петокраките, постојат и целосно рамни, благо испакнати и сериозно испакнати; Емајлот варира од темно до светлоцрвен по различни периоди, а познати се и варијации во бојата и дебелината на српот и чеканот, материјалот на основата, дебелината на ивиците и отстапувања во димензиите и тежината во просек до плус/минус 2,5 мм (Просекот е направен по мерењата на повеќе од 200 разновидни егземплари од колекцијата на Митевски).

Конечно, целосното изедначување на кокардите на ЈНА се прави со Правилото на служба за униформите на вооружените сили на СФРЈ од 1989 година (издание на Сојузниот секретаријат за Народна одбрана), во коешто најдетално се прикажани димензиите, материјалот и употребната вредност на петокраките (Сл. 13).

Глава 7, алинеја 1, точка 182 – 184 се однесува за војничката петокрака:

Воените лица на капата, беретката, шапката, шлемот и слично, го носат единствениот знак за припадност – црвена ѕвезда петокрака, односно амблем со црвена ѕвезда петокрака.

За војничката капа и беретка, ѕвездата петокрака е метална, малку испакната, еднадвор црвено емајлирана, со метална сребреникава или патинирана ивица. Растојанието меѓу спротивните краци на ѕвездата петокрака е 25 мм.

Петокраката на зимската капа може да биде извезена со црвен конец и е иста големина како и металната.

Ѕвездата петокрака за капа и шапка на војниците на пролетерските и гардиските единици е иста како и претходно опишаната, но

has made five-pointed star, but probably for various guard, forestry and other similar services, which are outside the military units, but had to carry as insignia of the uniforms.

A common feature of the five-pointed star is the following. Although the rules of service provide for the protrusion of the five-pointed star there are also completely flat, slightly protruding and severely protruding. Enamel varies from dark to light red in different periods, and variations in the color and thickness of the sickle and hammer, the base material, the thickness of the edges and deviations in dimensions and weight on average up to plus or minus 2.5 mm are known. (the average is made after measuring more than 200 different specimens from Mitevski's collection)

Finally, the complete equalization of the JNA cockades is done with the Rule of Service for the Uniforms of the Armed Forces of the SFRY from 1989 (published by the Federal Secretariat of National Defense), which shows in detail the dimensions of the material and the use value of the five legs (Fig. 13).

Chapter 7 line 1 item 182–184 refers to the military five-pointed star.

Military persons on the hat, beret, visor hat, helmet, etc. wear the only sign of affiliation: red five-pointed star or emblem with red five-

pointed star.

For the military hat and beret, the five-pointed star is metal, slightly protruding, red enamelled on the outside, with a metallic silver or patinated edge. The width between the opposite arms of the five-pointed star is 25mm.

The five-pointed star of the winter hat can be embroidered with red thread and is the same size as the metal one.

The five-pointed star for the hat and visor hat of the soldiers of the proletarian and guard units is the same as previously described, but with a crossed sickle and hammer in the middle.

сл./Fig. 13

со вкрстен срп и чекан во средина.

Глава 7, алинеја 1, точка 185 – 189 се однесува за старешини во ранг од водник до полковник и членовите на претседателството на СФРЈ.

Свездата петокрака за капа на активните воени лица во копнената војска и военото воздухопловство е метална, малку испакната, емајлирана со топол црвен емајл, со метална златно-жолта ивица, поставена на метална подлошка во сребрено-оловна боја, со растојание меѓу спротивните краци од 28 мм.

Свездата петокрака за шапка на активните старешини до полковник од копнената војска и членовите на претседателството е како погоре опишаната, со тоа што распонот меѓу краците на свездата е 37 мм.

Свездата петокрака за свечената шапка на воените лица на пролетерските и гардиските единици е иста како претходно опишаната, но во средината има вкрстен срп и чекан во златно-жолта боја.

Глава 7, алинеја 2, точка 190 – 191 се однесува за инсигнијата за капа на генералите на копнената војска и военото воздухопловство:

Амблемот за капа на генералите (Сл. 14 горе) е црвена звезда петокрака, метална подлога и две лоровови гранчиња. Оквирот и лорововите гранчиња се од златно-жолта боја, а подлошката е оловно-сива боја. Амблемот е метален или везен. Има ширина од 32 мм и висина од 27 мм, а тежи 9,7 грама.

Амблемот за шапка на генералите на копнената војска е ист како опишаниот во претходниот став (Сл. 14 долу), само има ширина од 50 мм, висина од 43 мм и тежина од 13 грама. Инсигниите се изработени со брегување, топло емајлирање и позлата. Црвената петокрака со нитување е прицврстена за бела пентагонална подлошка, којашто има стилизација на сончеви зраци. Амблемот е вооквирен со вкрстени лоровови гранчиња со златно-жолта боја. Токму оваа петокрака, издвоена сама за себе, претставува еталон за изработка на првите офицерски кокарди, а кон средината на педесеттите, на неа се додава и подлошката.

сл./Fig.14

Chapter 7 line 1 item 185–189 refers to elders in the rank of sergeant to colonel and members of the SFRY presidency.

Five-pointed star for hat for active military personnel in the Army and Air Force is metal, slightly protruding, enameled with warm red enamel, with metallic gold-yellow edge, placed on a metal base in silver-lead color with a span between the opposite arms of 28mm.

The five-pointed star for the hat of the active officers to a colonel from the ground army and the members of the presidency is as described above with the fact that the span between the arms of the star is 37 mm.

A five-pointed star for the ceremonial hat of the military men of the proletarian and guard units is the same as previously described, but in the middle there is a crossed sickle and a hammer in golden-yellow color.

Chapter 7 line 2 item 190–191 refers to the hat insignia for Generals of the Army and Air Force

The emblem of the generals' hat (Fig. 14 above) is a red five-pointed star, a metal base and two laurel twigs. The frame and laurel twigs are golden yellow and the base is lead gray. The emblem is metal or embroidered. It has a width of 32mm and a height of 27mm. It weighs 9.7 grams.

The visor hat emblem of the generals of the Land Army is the same as described in the previous paragraph (Fig. 14 below). It only has a width of 50 mm and a height of 43 mm. Weight of 13 grams. The insignia are made of shingles, hot enamel, and gilding. The red five-pointed thread is attached to a white pentagonal base that has sunlight styling.

The emblem is framed with crossed laurel branches with golden yellow color.

Exactly this five-pointed star stand is a standard for making the first officer's cockades, and in the middle of the fifties the base is added to it. These late-stage specimens in small and large form described in detail below become unified hat and visor hat markings for JNA officers and NCOs. The general's cockade was established in 1949 and did not change

Овие примероци во доцната фаза, во мала и голема форма опишани детално подолу во текстот, стануваат унифицирани ознаки за капа и шапка на офицерите и подофицерите на ЈНА. Генералската кокарда е востановена во 1949 и не се менува до 1991 година.

Вреди да се дополни дека војниците кои беа работно ангажирани по договор кон крајот на осумдесеттите и деведесеттите години на минатиот век во ЈНА, а не се споменуваат во Правилото на служба, иако немаа војнички, подофицерски или офицерски чинови, носеа петокрака што е наменета за старешинска капа.

Петокраката како ознака за припадност продолжува и по распадот на ЈНА во 1992 година во Македонија. На 21 февруари 1992 година, претседателот Глигоров и претставниците на федералната армија потпишуваат договор за дислокација на ЈНА од Македонија, со краен рок до 15 април. Македонските војници, организирани во Територијална одбрана, успешно го извршија преземањето и обезбедувањето на границите и воените објекти. На 11 март, територијална единица од Крива Паланка ја презема караулата „Рамна нива“ на македонско-бугарската граница. По завршувањето на сите подготовки за прием на првата генерација македонски војници, на 14 април во касарните во Скопје, Битола, Штип и Охрид е примена првата генерација млади војници, со што и започнува формирањето на Вооружените сили на земјава. Униформа М-77 на ЈНА и ТО, петокраката како знак за припадност заедно со знамето на тогашната СРМ на левата рака се првите официјални инсигнии на АРМ. На 16 мај 1992 година е заклетва на којашто македонски војник носи војничка петокрака на ЈНА и знаме на СРМ на ракавот (Сл. 15). Петокраката официјално згаснува пред новата 1993 година, кога на капите е ставен знакот на АРМ.

ЗАКЛУЧОК

Македонскиот војник ја носи петокраката ѕвезда во црвена боја како кокарда на капата од почетокот на Втората светска војна па сè крајот на 1992 година. Армијата на Република Македонија

until 1991.

It is worth noting that soldiers under contract who were employed in the late 1980s and 1990s in the JNA, and are not mentioned in the Rules of Service, although they did not have military, non-

commissioned officer or officer ranks, wore a five-pointed star for officer hat.

The five-pointed star mark as a sign of affiliation continues after the collapse of the Yugoslav People's

сл./Fig. 15

Army in 1992 in Macedonia. On February 21, 1992, President Gligorov and representatives of the Federal Army signed an agreement for the dislocation of the JNA from Macedonia with a deadline of April 15. Macedonian troops organized in the Territorial Defense successfully took over and secured the borders and military facilities. On March 11, a territorial unit from Kriva Palanka took over the “Ramna niva” barracks on the Macedonian-Bulgarian border. After completing all the preparations for the admission of the first generation of Macedonian soldiers, on April 14 in the barracks in Skopje, Bitola, Shtip and Ohrid, the first generation of young soldiers was admitted, which begins the formation of the Armed Forces of the country. Uniform M-77 of the JNA and TO, the five-pointed star as a sign of affiliation together with the flag of the then SRM on the left hand are the first official insignia of the ARM. On May 16, 1992, an oath was taken on which a Macedonian soldier wore a five-pointed star JNA soldier and an SRM flag on his sleeve (Fig. 15). The five-pointed star officially disappears before the new 1993, when the ARM mark is placed on the hats.

CONCLUSION

The Macedonian soldier wore a five-pointed red star as a cockade on his hat from the beginning of World War II until the end of 1992. The Army of the Republic of Macedonia was the

беше последната воена сила во Европа, којашто ја носеше како знак за припадност. Во овој текст се претставени петокраките по тип, период, ранг и производител. Тие се систематизирани, датирани и идентификувани, претставени со димензии и маса по периоди, 1951–1992.

Сите, офицерски, подофицерски и војнички инсигнии за капа и шапка како и преклопување на воените со безбедносните кокарди и за копии се од збирката на фалеристот Роберт Митевски (освен ако не е поинаку нотирано). ■

last military force in Europe to carry it as a sign of affiliation. This text presents the five-pointed star by type, period, rank, and manufacturer. They are systematized, dated, and identified represented by dimensions and weight by periods: 1951–1992.

All, officer, non-commissioned officer, and military insignia for hat and visor hat as well as overlapping military with security cords and for copies are from the collection of the phalerist Robert Mitevski (unless otherwise noted). ■

СЛИКИ • FIGURES

- 1 Богдановић (2002) *Два века полиције у Србији*, МУП РС, Београд. Илустрација (стр 128).
- 2,3 Збирка Ненад Бјелош, Панчево/ Collection of Nenad Bjelosh, Panchevo, Serbia.
- 4,5 Колекција на Роберт Митевски /Collection of Robert Mitevski
- 6 Збирка Ненад Бјелош, Панчево/ Collection of Nenad Bjelosh, Panchevo, Serbia.
- 7 Николић (1962) „Прилог проучавања капа и знака у НОР-у“, САНУ -Зборник Радова (стр 84)
- 8 Методи Габер (Лево) 1944 година (Фото сопственост на неговиот внук Ванчо Габер)
- 9,10 Колекција на Роберт Митевски /Collection of

- Robert Mitevski
- 11 Во спомен куќа на Тито во Кумровец.
- 12 Колекција на Роберт Митевски /Collection of Robert Mitevski
- 13 *Pravilo o vojnim uniformama Oruzanih Snaga SFRJ*, Beograd:SSNO, 1989.
- 14 Колекција на Роберт Митевски /Collection of Robert Mitevski
- 15 Заклетва на македонски војник кој носи војничка петокрака на ЈНА и знаме на СРМ на ракамот, Штип 16 мај 1992 година (Фото Игор Шегавиќ)/ Oath of a Macedonian soldier wearing a five-pointed JNA star and a SRM flag on his sleeve, Shtip May 16, 1992 (Photo by Igor Shegavic).

БИБЛИОГРАФИЈА • BIBLIOGRAPHY

- Атанасовски Тодор (2008) Глобус број 74 од 16.9.2008
- Бабац Душан (2014) *Војне ознаке у Србији 1845-1945*, Београд: Завод за издаву уџбеника.
- Билтен (1941а) главног штаба народно-ослободилачких партизанских одреда Југославије, 10 VIII 1941, број 1, 1.
- Билтен (1941б) главног штаба народно-ослободилачких партизанских одреда Југославије, 1 XI 1941, број 7 и 8.
- Богдановић Бранко (2002) *Два века полиције у Србији*, МУП РС, Београд.
- Николић Десанка (1962) „Прилог проучавања капа и знака у НОР-у“, САНУ -Зборник Радова.
- Љумовић Павле (1996), „Ознаке, звања, чинови у Народно ослободилачкој Војсци и партизанских одреда Југославије“, Београд, Зборник Историског музеја Србије број 29-30/1995-1996, 269-297.
- Уредба (1946) о служби официра, генерала, адмирала и војних чиновника ЈА, Београд
- Bogdanović Branko (2018) *Kokarde NOV-JA 1944-1946*, Oruzjeonline.com *Pravilo* (1955) *o odeci Jugoslovenske narodne armije*, Beograd:SSNO
- Izveštaj (1944) šefa Vojne misije NOV u SSSR-u Velimira Terzića od 1. juna 1944. vrhovnom komandantu, *Zbornik dokumenata i podataka o*

- narodnooslobodilačkom ratu, Dokumenti CK KPJ i Vrhovnog Štaba NOVJ, knjiga 13 - 1. maj - 31. avgust 1944., tom 2.*
- Pravilo* (1970) *o odeci Jugoslovenske narodne armije*, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Sluzbeni vojni list, бр 12/70 и 9/71
- Pravilo* (1989) *o vojnim uniformama Oruzanih Snaga SFRJ*, Beograd:SSNO.
- Prva Proleterska (1963), Beograd: Vojno Delo“
- Telegrama (1942) Komunisticke Intenacionale - Josipu Brozu Titu, 5 mart 1942. J. B. Tito, Sabrana djela (1982) Fond CK KPJ — KI, br. 1942/34 Glava 9; стр 224,
- Telegram (1944) Br. 3 Maršalu Titu, 21 maj 1944, Knjiga poslatih depeša Vojne misije NOVJ u SSSR-u Arhivu V II, ANOR-a, k. 57/4, f. 1, br. reg. 1/3 Obaveštenje predstavnika NKOJ-a u SSSR-u Milovana Đilasa i šefa vojne misije NOVJ u SSSR-u Velimira Terzića Maršalu Titu.
- Treća (1944) Knjiga primljenih depeša Vojne misije NOVJ u SSSR-u Sifrovani telegram br. 3. од 11. 6. 44.- Uputstvo sefu vojne misije u SSSR-u Velimiru Terzicu o izradi amblema i odlikovanja za NOV.
- Švajncer J. Janez (2012) *Odlikovanja nasih partizanov*, Logatec: Vojni Muzej.

ОФИЦЕРСКИ, КОПНЕНА ВОЈСКА ЈНА/ OFFICER, GROUND FORCES JNA

Офицерски за шапка тенки модели без подлошка рани педесетти години, а по 1955 носени од подофицири и други неармиски униформирани служби некаде до 1964 /Officer for hat thin models without pad in the early fifties, and after 1955 worn by NCO and other non-military uniformed services until 1964

Офицерски за шапка 1953-1955, подофицири до 1970, до средина на 1960 ти модели без подлошка и штраф (Милиција 1946-1976) / Officer for hat 1953-1955, NCO until 1970, used until the mid-1960s models without base and screw (Militia 1946-1976)

1 - 1-рамна в. АУРЕА / flat v.-AUREA
Т/М 7,3 gr; Ш/В 29,7mm; В/Н 1,8 mm

2 - 2-рамна в.- ИКОМ Загреб/ flat v.- IKOM Zagreb
Т/М 6,7 gr; Ш/В 29,5mm; В/Н 3,2 mm

3 - 3- рамна в. -АУРЕА/ flat v.-AUREA
Т/М 8 gr; Ш/В 27,3mm; В/Н 3,6 mm

4- 1 рамна в. 1946/ flat v.
Т/М 11,7 gr; Ш/В 36mm; В/Н 4 mm; П/В 34 mm

5- 2 испакната в./ protruding v.
Т/М 11 gr; Ш/В 36mm; В/Н 4,7 mm; П/В 34,4 mm

Т/М
ТЕЖИНА СО НАВРТКА
MASS WITH THE NUT

ОФИЦЕРСКИ ЗА ШАПКА КОПНЕНА ВОЈСКА/ 1970-1992/ OFFICER FOR VISOR HAT GROUND ARMY

6- 1. Аурумметал Суботица в. со екстремно испакнување/ Aurometal Subotica v. with extreme protrusion
Т/М 25 gr; Ш/В 36,3mm; В/Н 9,6 mm; П/В 38,5 mm

7- 2. ИКОМ Загреб најчест тип/ IKOM Zagreb most common type
Т/М 23,5 gr; Ш/В 36mm; В/Н 6,2 mm; П/В 40 mm

8- 3. Ауреа Целје / Aurea Celje
Т/М 26,4 gr; Ш/В 36,3mm; В/Н 5,8 mm; П/В 39,2 mm

9- в. 1 со широка апликација/ v. 1 with wide application
Т/М 27 gr; Ш/В 37,1mm; В/Н 5,7 mm; П/В 40 mm

10 - в. 2 со средно широка апликација/ v. 2 with medium wide application
Т/М 25 gr; Ш/В 36,9mm; В/Н 5,5 mm; П/В 40 mm

11- в. 3 со тенка апликација/ v. 3 with a thin application
Т/М 19,7 gr; Ш/В 36,3mm; В/Н 5,7 mm; П/В 40 mm

Варијанти на разновидноста на апликацијата со срп и чекан од Иком Загреб / Variants of the application of the application with a sickle and a hammer by Ikom Zagreb

Офицерски за пролетерски, гардиски единици од 1970-91/ Officer for proletarian, guard units from 1970-91

Забелешка Од сите примероци постојат два типа од овој вид, без и со апликација на срп и чекан во неа, како и варијанти на испакнатост, боја на емајл и дебелина на рабовите.

Note From all samples there are two types of this type, without and with the application of a sickle and hammer in it, as well as variants of protrusion, enamel color and thickness of the edges.

ОФИЦЕРСКИ ЗА КАПА СО ПОДЛОШКА / OFFICER FOR CAP WITH BASE

12- 1. Испакната варјанга модел 1955 година/ The protruding variant model 1955
Т/М 14,4 gr; Ш/В 27,7mm; В/Н 5,4 mm; П/В 30 mm

13- 2.Офицерски за капа со подлошка 1955 - 1970 рамна в. / Officer for cap with pad 1955 - 1970 flat v.
Т/М 15,4 gr; Ш/В 27mm; В/Н4,1 mm; П/В 29,6 mm

14- 3. Испакната в. 1970-1991 / The protruding v, 1970-1991
Т/М 13 gr; Ш/В 26,5mm; В/Н 4,7 mm; П/В 29,8 mm

15- 4. (Пролетерски тип) 1970-1991 / (Proletarian type) 1970-1991
Т/М 15 gr; Ш/В 27,1mm; В/Н 4,7 mm; П/В 29,5 mm

ВОЈНИЧКИ/PRIVATE

16- Војнички 1. Голема в. 1955-1970 (т.н 28-ца) носена и од подофицери / Military 1. Large v. 1955-1970 (so-called 28) worn by non-commissioned officers
Т/М 8,4 gr; Ш/В 28mm; В/Н3,6 mm

17- 2 Регуларна стар модел (т.н. 25-ка) 1950ти-1980ти (широк раб)/ Regular old model (so-called the 25) 1950s-1980s (wide edge)
Т/М 7,3 gr; Ш/В 24,6mm; В/Н3,45 mm

18- 3 Регуларна стар модел (т.н. 25-ка) -тенок раб / Regular old model (so-called the 25) -thin edge
Т/М 7,3 gr; Ш/В 24,6mm; В/Н3,45 mm

9- 4 Модел (пролетерска 25-ка) 1960ти-1990ти / Model (proletarian 25) 1960s-1990s
Т/М 7,5 gr; Ш/В 24,7mm; В/Н3,5 mm

20- 4 Модел (пролетерска 25-ка бела) -1970-1992 / Model (proletarian 25 white) -1970-1992
Т/М 7 gr; Ш/В 25mm; В/Н 3 mm

21- 5 Регуларна доцен модел 1985 (25-ка) / Regular Late Model 1985 (the 25) Т/М 6,2 gr; Ш/В 24,3mm; В/Н 1,95 mm

Од збирката на Роберт Митевски
From the collection of Robert Mitevski

МИЛИЦИЈА/MILITIA

22- 1. Испакната в. голема, модел 1955; милиција 1976-1992/ The protruding v. model 1955 (Militia 1976-1992)
Т/М 27,6 gr; Ш/В 36,4mm; В/Н 5,5 mm; П/В 39,2 mm

23-2- Испакната в. мала, модел 1955; милиција 1976-1992/ The protruding v. model 1955 (Militia 1976-1992)
Т/М 15,5 gr; Ш/В 27,2mm; В/Н 4,5 mm; П/В 30 mm

24- 1. Копија на војничка в. од средина на осумдестите, Рамна , метал замак 5 и црвен епоксид наместо емајл. The protruding v. model Т/М 3,45 gr; Ш/В 23,1mm; В/Н 1 mm

25-2. Копија на војничка в. со срп и чекан, од осумдесетите. Рамна, метал замак 5 и црвен епоксид наместо емајл/ The protruding v. model Т/М 3,45gr; Ш/В 23,12mm; В/Н 1 mm;